

Віталій ГАЛАТИР**Становлення місцевої влади
на Острозщині в добу Гетьманату
П. Скоропадського**

Проблема становлення влади на місцевому рівні, з огляду на сучасні події в Україні, є досить актуальною. Для ефективної діяльності в сучасних умовах виникла потреба поглибленого вивчення історії українського державотворення в революційний період 1917-1921 рр. Вивчення державотворчого досвіду минулого допоможе запобігти прорахункам у майбутньому. Значну увагу дослідників у цьому контексті привертає Українська Держава гетьмана П. Скоропадського. Незважаючи на різницю майже в століття, багато недоліків та проблем носять той самий характер у сучасну добу. Малодослідженою в цьому плані залишається Острозщина. Лише побіжно, в загальному контексті, торкаються визначеної проблеми в окремих розвідках І. Ярмошик [1], І. Козинець [2] та ін.

На початку травня 1918 р. гетьман П. Скоропадський скасував рішення Центральної Ради про поділ України на землі та відновив традиційний – на губернії та повіти. В адміністративно-територіальному відношенні Острозщина належала до Волинської губернії та була окремою адміністративною одиницею – повітом. Місто Острог було повітовим центром. В повіті на той час було 14 волостей [3]. П. Скоропадський одним із важливих завдань визначив реформування органів місцевої влади. Відповідно до адміністративно-територіального устрою встановлювалася й вертикаль органів влади. Губернські комісари законом від 18 травня 1918 р. були перейменовані в губернських старост [4]. Сфера їх діяльності визначалася «Тимчасовим положенням про губернських та повітових комісарів» [5]. Старости були представниками уряду в губерніях, здійснювали нагляд за виконанням законів, постанов і розпоряджень верховної влади місцевими органами. Перебуваючи у відомстві міністерства внутрішніх справ, губернські старости призначалися й звільнялись урядом за поданням міністра внутрішніх справ [6].

Волинським губернським старостою 4 травня було призначено Д. Андро. Його помічником – О. Зарембського [7]. На нижчому владному щаблі знаходились повітові старости. Острозьким повітовим старостою 15 травня було призначено К. Курзенькова [8]. Він очолював управління, штати якого були затверджені законом від 10 серпня 1918 р. До складу управління (знаходилося в м. Острог) входило ще 13 посадових осіб: помічник старости, секретар канцелярії, службовці. Острог відносився

до міст другого розряду [9]. Найнижчою ланкою влади були волосні старшини та сільські старости, що керувалися «Загальним положенням про селян» від 1861 р. Обрання представників влади на селі практикувалося через загальні зібрання, а не через посередництво обраних усім населенням волосних земських зборів. Продовжувала існувати попередня система виборів, яка з 27 травня 1918 р. називалася не «народні збори», а «волосний сход» [10].

В Острозі та волостях повіту знаходилися осередки самоврядування. До їх системи входили міська дума й повітові, волосні земські збори (представницькі органи, до яких входили гласні), також міська, повітова, волосні земські управи, волосні і сільські виконавчі комітети (виконавчі установи, до яких входили представник та члени, що обиралися зібраннями). Вони вирішували питання місцевого господарства, організації земської статистики, економіки, народної освіти і охорони здоров'я, податків, повинності відносно державної варті (утримання та забезпечення підсудних і чинів державної варті під час етапування) [11].

Згодом повітовий староста наказав припинити діяльність волосного зібрання та передати всі адміністративні та господарські справи до волосного правління [12]. Управління земським господарством у волості замість розпущених волосних земських зібрань доручалось волосній раді, яка складалася з призначених губернським старостою 3-5 осіб, один з яких був головою Ради [13]. Проте, згідно із законом «Про надання губернським старостам права розпускати Волосні Земські зібрання та Управи» від 29 червня 1918 р., вони поступово розформовувалися [14].

3 метою перевірки органів самоврядування 8 червня 1918 р. було видано закон про заснування тимчасової ревізійної комісії. Для перевірки діяльності органів Острозького самоврядування було створено підкомісію. Ревізійна комісія зафіксувала порушення у веденні справ із забезпечення життєдіяльності міста та усунула від виконання обов'язків міську управу. За ухвалою губернської тимчасової ревізійної комісії була розпущена Острозька повітова земська управа. Основними порушеннями були безгосподарність, злочинна діяльність, перевищення владних повноважень [15, с. 189].

У вересні 1918 р. підготовлено закони «Про проведення виборів губернських і повітових земських гласних», «Про зміну діючого статуту і громадського управління міст» [16]. Виборці, залежно від суми загального податку, об'єднувались у 3 курії (платники вищих ставок податків, а також особи з вищою освітою, та ті, хто володів землею і вів власне господарство; платники середніх податків; решта платників). Право брати участь у виборах гласних до міських дум мали громадяни (чоловіки і жінки) різних національностей і віросповідань,

які досягнули 25-річного віку і проживали не менше одного року в місті та сплачували податок з нерухомого майна [17]. Від Острозького повіту передбачалось 48 гласних до повітових зібрань та 5 – до губернських і 24 гласних до міської думи Острога [18]. Проте, через ряд причин вибори так і не відбулися.

Влада провела реорганізацію недієвої, малоздатної до роботи міліції на Державну варту, для служби в якій набиралися працівники колишньої поліції. На місцях її підрозділи переходили у пряме підпорядкування губернських, повітових старост та міських отаманів. Інспектором Державної варти Волинської губернії у травні 1918 р. призначено С. Василенка. У травні наказом Д. Андро в Острозький повіт були призначені повітовий начальник варти – М. Павлійчук і його помічник – Б. Страдацький [19]. Політична ситуація на місцях контролювалася так званою «політичною поліцією» – губернськими і міськими інформаційними відділами при Державній варті, створеними в червні 1918 р. Вони мали «наглядати» за діяльністю політичних партій [20].

Судові органи мали свої межі територіальної юрисдикції. Острозький повіт і місто належали до Житомирського окружного суду. Головою Житомирського окружного суду було призначено К. Пашенка-Розвадовського. З'їзд мирових суддів був вищою мировою інстанцією. Мирові судді обирались на 3 роки повітовими земськими зібраннями у сільській місцевості і міськими думами у містах. На Острозьчині головою з'їзду мирових суддів обрано Ф. Прокоповича [21].

Важливим фактором державотворчого процесу на Острозьчині були австро-німецькі війська. Формально влада в краї перебувала в руках чиновників Української Держави, але справжніми господарями становища були австрійські офіцери, які спирались на потужну збройну силу. В тогочасній пресі вказувалось: «Фактически всем руководят немцы. Без их разрешения ничего нельзя. Контрреволюция, проводимая Скоропадским, фактически дело рук немцев» [22].

Директор департаменту державної варти А. Аккерман зазначав, що головним завданням для початку в найкоротший термін було відновлення адміністративного апарату на місцях і забезпечення державного порядку та громадської безпеки [23]. Активним заходом для наведення порядку було стягнення контрибуцій. 10 липня селяни Великих Калитинець Волинської губернії повідомляли гетьману, що острозька міліція наклала на село контрибуцію 36 тис. крб. за конфіскований на фільварку хліб прохідними військовими частинами, встановила доплату по 15 крб. за пуд хліба, купленого населенням восени в продовольчій управі

за твердими цінами. Виплата мала здійснитись за 3 дні, селян били, тримали в погрібах кілька днів, за звільнення вимагали по 1 тис. крб. [24, с. 26]. 27 серпня губернський староста спростував ці обвинувачення та наказав Острозькому повітовому старості притягнути винуватих за наклеп [25].

Земельне законодавство гетьманського уряду спрямовувалось на відновлення прав колишніх власників. Тому конфлікт між більшістю селянства Острозьчини і владою був неминучим. Ці настрої посилювала і беззупинна антигетьманська агітація українських соціалістичних партій та російських більшовиків. Розпочалася своєрідна селянська війна, що з різною інтенсивністю тривала до листопада. В Острозькому повіті повстанський рух очолив Л. Детинко. Він 1 травня із балкону готелю активно пропагував за встановлення радянської влади на території краю [26, с. 438].

Під натиском повстанських загонів з часом становище влади ускладнювалася. Після революції в Австрійській імперії збройні сили австро-угорських військ фактично розклалися. У перших числах листопада 1918 р. солдати австрійської армії почали грабувати населення та склади, продавати майно та зброю [27]. В листопаді Волинський губернський староста у зверненні до населення зазначав, що в прикордонних повітах спостерігались погроми залізничних станцій, крадіжки. 3 6 листопада оголошував в губернії надзвичайний стан [28].

Не маючи змоги втриматись у Житомирі, Д. Андро з боєм пробивався до Києва, зберігши при цьому гармати і броньовики. Зі шпальт преси місцева влада звинувачувалася в організації добровільних дружин, які були «послані проливати кров» [29]. 25 листопада в телеграмі до МВС губернський староста повідомив, що в Рівному з відновленням влади налагодився зв'язок з Острогом [30]. В ніч на 27 листопада гетьманська влада залишила Житомир. Губернським комісаром було призначено С. Куриленка [31]. Влада перейшла до Директорії УНР.

Таким чином, на території Острозького повіту було відновлено дореволюційний адміністративно-територіальний устрій, владні інституції повітового старости, волосного старшини, сільського старости та сільського сходу. Органи самоврядування підлягали ревізії та готувалися до перевиборів, які не відбулись. Було створено правоохоронні органи – Державну варту, впорядковано судову систему. Контрибуції та реквізиції вилились у конфлікти між населенням і владою та призвели до створення повстанських загонів на Острозьчині. Розгорнувся повстанський рух, що призвів до падіння місцевої влади.

Література

1. Ярмошик І. Місцеві органи влади Волинської губернії в період Гетьманату Павла Скоропадського (травень-грудень 1918 року) / І. І. Ярмошик // Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Історія, економіка, філософія. – Вип. 11 – 12 / Гол. ред. Ю. І. Терещенко. – К.: Вид. Центр КНЛУ, 2006. – С. 88- 96.
2. Козинець І.Ю. Державотворчі процеси на Волині в добу Гетьманату П. Скоропадського [Текст]: дис. канд. іст. наук.: 07.00.01 / Козинець Ірина Юріївна; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2009. – 248 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України), Ф. 1064, Оп. 2, Спр. 9, Арк. 3.
4. Закон про перейменування Губерніальних і Повітових Комісарів і їх помічників // Державний вісник. – 1918. – 5 червня. – С. 3.
5. ЦДАВО України, Ф. 1793, Оп. 1, Спр. 93, Арк. 53.
6. Там само, Ф. 1064, Оп. 1, Спр. 112, Арк. 1-2.
7. Олуйко В. М. Історія влади / В. М. Олуйко. – Хмельницький: Приватна друкарня ФОП Сторожук О. В., 2012. – С. 138.
8. Дем'янюк О. Й. Військово-політичні аспекти розвитку Волинської губернії у 1914-1921 роках / О. Й. Дем'янюк. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2011. – С. 189-191.
9. Ухвалений Радою Міністрів закон про штати і спис Управлінь Губерніальних та Повітових Старостів та про асигнування в розпорядження Міністра Внутрішніх Справ 4.969.800 карбованців на утримання цих Управлінь // Державний вісник. – 1918 р. – 27 серпня. – С. 3.
10. Лозовий В. Селянські органи влади після гетьманського перевороту / В. Лозовий // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки / Ред. кол.: В. С. Степанков та ін. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. – Т. 21: На пошану професора О. М. Завальнюка. – С. 287, 289.
11. Державний архів Вінницької області, Ф. д-255, Оп. 1, Спр. 124, Арк. 109.
12. ЦДАВО України, Ф.1514, Оп.1, Спр.1, Арк. 109,118,120.
13. Там само, Ф. 1793, Оп. 1, Спр.204, Арк. 326.
14. Законодательные акты 1918 года. Законы Украинской державы. (Законы, постановления, инструкции, циркуляры). – 1918.– Вып. 5. – С. 33-34.
15. Дем'янюк О. Й. Військово-політичні аспекти розвитку Волинської губернії у 1914-1921 роках / О. Й. Дем'янюк. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2011. – 320 с.
16. Закон про проведення виборів губернських і повітових земських гласних // Державний вісник. – 1918. – № 50. – 21 вересня. – С. 3; Закон про зміну діючого статуту громадського управління міст // Державний вісник. – 1918. – № 55. – 5 жовтня. – С. 3.
17. Закон о выборах // Жизнь Подолии. – 1918. – № 93. – 7 ноября. – С. 2.
18. У Житомирі // Волинська газета. – 1918. – № 22. – 1 жовтня. – С. 2; Розпис кількості гласних, підлягаючих обранню до Міських Дум // Державний вісник. – 1918. – № 59. – 16 жовтня. – С. 3
19. Козинець І. Ю. Державотворчі процеси на Волині в добу гетьманату П. Скоропадського [Текст] : дис. канд. іст. наук.: 07.00.01 / Козинець Ірина Юріївна; Київський національний лінгвістичний університет. – Київ, 2009. – С. 98-103.
20. ЦДАВО України, Ф. 1216., Опис 1., Спр. 67, арк. 8; Державний архів Житомирської області, Ф. р – 1644, Оп. 1, Спр. 4, Арк. 96 зв.
21. Козинець І. Ю. Державотворчі процеси на Волині в добу Гетьманату П. Скоропадського [Текст]: дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Козинець Ірина Юріївна; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2009. – С. 112-114.
22. Коммунист. – 1918. – № 1-2. – 15 червня. – С. 2.
23. ЦДАВО України, Ф. 1216, Оп. 1, Спр. 58, Арк. 23.
24. Там само, Спр. 73, Арк. 26.
25. Там само, Арк. 24.
26. Історія міст і сіл Української РСР. Ровенська область. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1973. – С. 682.
27. ЦДАВО України, Ф.1793, Оп.1, Спр.43, Арк. 1-5, 10, 12.
28. К населению Волынской губернии // Вісник Волинського губернського старости. – 1918. – Ч. 74. – 10 листопада. – С. 1.
29. Ірод // Громадянин. – 1918. – 24 грудня. – С. 2
30. ЦДАВО України, Ф. 1216, Оп. 1, Спр. 73, Арк. 139, 152.
31. У Волинському Національному Союзі // Свободная Волянь. – 1918. – 7 грудня. – С. 3.